

„...az elődök által megkezdett úton”

SISA JÓZSEF ÖTVÖS- ÉS ZOMÁNCMŰVÉSZ EMLÉKKIÁLLÍTÁSA A CIFRAPALOTÁBAN

2021 februárjában kaptuk a hírt: megint nagy veszteség érte a kortárs magyar zománcművészetet, elhunyt – a többek között a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével és a Szent Eligius-díjjal kitüntetett – Sisa József ötvös- és zománcművész. Pontosan egy évvel Morelli Edit tárlata¹ után, egy újabb emlékkiállításra került így sor 2022 végén a kecskeméti Cifrapalota első emeletén. A kiállítás anyaga – egy magántulajdonban lévő fontos darab kivételével – a család birtokában lévő művekre támaszkodott. A 104 alkotásból (zománc, festmény, grafika, érem) álló tárlat alapvetően az életmű kronologikus bemutatását célozta, de emellett a tematikai csomópontokat, összefüggéseket (magyar Szent Korona, magyar történelem, keresztény ikonográfia, zodiákus) is

igyekezett felmutatni. Természetesen ezúttal is éltünk a kiállításon belül elhelyezett képernyőn folyamatosan vetített képösszeállítás és portréfilm hathatós segítségével, amivel elsősorban a művész emberi oldalát kívántuk bemutatni a látogatóknak. (S természetesen az 1991-ben alapított, családjával együtt folyamatosan fejlesztett Jászsági Művésztelepet is.)

Sisa József 1951. január 7-én született Jászberényben. Édesanyja példáját látva már gyerekkorában szívesen rajzolgatott. 1965-ben egy budapesti középiskolába került, ahol villamosipari (energetikai) technikusnak tanult. Szerencséjére a kollégium igazgatóhelyettese egy festőművész volt, akinek a segítségével művészeti pályázatokon is részt vehetett. A technikusai képzettség megszerzését követően, édesanyja betegsége miatt – aki sajnos hamarosan meg is halt – hazatért, s a Lehel Hűtőgépgyárban kezdett el dolgozni. Közben két évig a kötelező katonai szolgálatát is le kellett töltenie, azonban ez nem akasztotta meg a művészeti tanulmányait. Nem csupán hagyták festeni és rajzolni, hanem a hasonló érdeklődésű társaival együtt művésztelepeken – például Hódmezővásárhelyen, Egerben, Debrecenben és Cegléden – is alkotott. Ezek egyikén ismerkedett meg Mizser Pál festőművésszel, aki művésztanárként alapító tagja volt a Szőnyi István Képzőművészeti Szabadiskolának. Sisa József a mentorát követve több alkalommal is megfordult Zebegényben. 1973 nyarán éppen itt ismerkedett meg azzal az új műfajjal, mely onnantól kezdve egyre inkább uralta a művészeti elképzeléseit, tevékenységét. A szabadiskola zománcművészeti szakosztályát ifj. Koffán Károly festő-, grafikus- és zománcművész alapította egy évvel korábban, s vezette néhány évig.² Sisa zebegényi képzését a jászberényi hűtőgépgyár ösztöndíjjal is támogatta, ugyanis művészeti eredményei láttán Gorjanc Ignác vezérigazgató engedélyezte neki egy dekorációs műhely létrehozását.

SISA József: Koronázási tál (részlet, a teljes mű fényképe lapunk 1998/2. számában, a 6. oldalon) | József SISA: Coronation bowl (detail, photo of the entire work on p.6 of the 1998/2 issue) | 1989, vörösréz, arany, almandin, igazgyöngy, filigrán, maratott aljú zománc, a teljes mű: Ø 40 cm
Fotó: ifj. Gyergyádesz László

A műhelynek hamarosan egy égetőkemence is a része lett. „Itt Jászberényben is kialakítottuk a zománcozás feltételeit. Ehhez persze az is kellett, hogy a gyárban hagyták, anyagiakkal támogatták ezeket a törekvéseket. [...] Óriási szerencsém volt, mert ha ez nem így alakul, akkor meglehetősen más irányt vesz a pályám. Rengeteget tanultam közben, s volt rá idő, hogy kikísérletezzem a legjobb megoldásokat. A főiskolán tanult művészeknek nem volt akkora lehetősége – az idő és a költségek miatt – megtanulni a szakmát, mint nekem a gyári dekoráció keretein belül.”³ Többek között az első murális alkotását (*Életfa*, kerámiafal sodronyzománc betétekkel, 7,5 m²) is itt hozhatta létre 1974-ben, és azt a gyár irodaházának aulájában (később Electrolux-irodaház) helyezték el.

SISA József: Időszalag. Vázlattevé a 2013-ban a Jászfényszarui Polgármesteri Hivatal dísztermébe elhelyezett ötvöszománc muráliához
József SISA: Timeline. Sketch for the enamel mural in the assembly hall, Mayor's Office, Jászfényszaru, 2013 | 2012, papír, ceruza, 29,7x42 cm
Fotó: ifj. Gyergyádesz László

1973-ban egy hosszú, küzdelmes, tanulással és kísérletezéssel teli időszak kezdődött Sisa József számára, ami körülbelül 1988-ig tartott. Ennek során folyamatosan alakult át festőművészből a zománccot immár önálló műfajként használó iparművésszé. Az emlékkiállítás első termében éppen ezért együtt mutattuk be az alkotó olajfestményeit (farostlemezen és vásznon vegyesen) és a főleg a nyolcvanas években született zománcképeit. Az utóbbiak többsége még festőzománccal készült (mint a *Bizánci Madonna*, *Apostol angyalokkal*, *Kártyalapok*, *Fedetlen keblű Madonna*). Bár néhány esetben már itt is felfedezhetők egyes, az érett korszakát előrevetítő mozzanatok (példárá a *Tört-Én-Elem I*), azonban ekkor még – a jellemzően szintén más műfajok felől érkezett zománccművészettel (is) foglalkozó kortársaihoz hasonlóan⁴ – számos technikai (pl. a felületi feszültség figyelmen kívül hagyása) és azzal is összefüggő kompozíciós hibát követett el. A táblaképfestészeti beidegződések elhagyásához, a zománccművészet „anyanyelvi” szintű – az anyag törvényeit és a különféle technikák, eljárások adta lehetőségeket valóban értő – műveléséhez Sisa Józsefnek is nélkülözhetetlen segítséget nyújtott a műfaj legfőbb hazai központja, a Nemzetközi Zománccművészeti Alkotótételep.⁵ 1985-től kezdve rendszeres résztvevője volt a kecskeméti szimpóziumoknak, s az ekkor már egész évben működő Nemzetközi Zománccművészeti Alkotóműhelynek, ahol a nyolcvanas évek végére a mesterségbeli magabiztosság megszerzése – és azzal együtt az ötvöszománc-technikák előtérbe kerülése – mellett jelentős lépés volt az elsősorban

SISA József: Időszalag a Jászfényszarui Polgármesteri Hivatal dísztermében | József SISA: Timeline in the assembly hall, Mayor's Office, Jászfényszaru 2013, vörösréz, háromdimenziós rekeszománc, 9 m²
Fotó: Menyhárt Éva

a vezető mesterek (Kátai Mihály, Turi Endre) és Pap Gábor művészettörténész által képviselt eszmei irányhoz, s az azzal összefüggő ikonográfiai készlethez⁶ való egyre szorosabb elköteleződése. Ars poeticája is egyértelműen e körhöz sorolja: „*Mindig is tiszteltem az anyagot, bármilyen legyen is az anyag, amely a kezembe került. Úgy látom és tapasztalom, hogy a jelek, melyeket a múlt nagy mesterei örökítettek ránk, mára széttöredezték, feldarabolódtak, szétrobbantak és felhasadtak, mintha csak pillanatnyi felvillanásként élnének tovább, mégis rendületlenül közvetítik a ránk bízott üzeneteket a múltból a jövőbe. Azt hiszem, hogy a ma élő alkotóművész feladata sem lehet más, tovább kell mennie az elődök által megkezdett úton és élővé kell varázsolnia korunk romboló erői által földbe taposott művészi-emberi hagyatékot. Vallom, hogy az ötvös-*

zománcművészet, ha kellő tisztelettel és alázattal bánunk vele, egy ilyen nagyratörő terv véghezvitelére is alkalmasnak bizonyulhat.”⁷

1989 talán a legtermékenyebb éve volt, s egyben a Sisa-életmű érett szakaszának a kezdete. Ekkor már a kisujjában volt szinte az összes zománcművészeti eljárás, melyeket szívesen társított is egy-egy művön belül, még inkább kiaknázva így azok egyedi tulajdonságait. Ilyen például az egyik legszellemesebb alkotása, a *Requiem az ördögért*, melyen a rekeszománcok uralta környezetben, „kép a képben” motívumként, a színes üveglakokra emlékeztető aszúrzománc-technika segítségével jelenik meg a pánsípon játszó, címben említett lény karikatúrisztikus ábrázolása. (A *Három grácia* tanúsága szerint a két technika együttes használatával már két

SISA József: A tanítványok | József SISA: Disciples | 2017, vörösréz, háromdimenziós rekeszománc, 40x40 cm (kerettel)
Fotó: ifj. Gyergyádesz László

évvel korábban is kísérletezett.) Szintén fontos lépés volt, amikor 1989-ben térbeli elemeket – zománcozatlan, plasztikusan megmozgatott vörösréz felületet, illetve egy fél madárkalitkát – applikált az egyik, amúgy a műfajnak megfelelően sík alkotására (*Elindultam a csatába*). Az üresen, zománcozatlan hagyott fémrecipiens – leggyakrabban a vörösréz – beillesztése a kompozícióba, s e felületek „színezése” (polírozás, aranyozás) is 1989-től része (*Hasadás*) Sisa képalkotói készletének.

SISA József: A tanítványok (terv) | József SISA: Disciples (design)
2017, papír, ceruza, 22x22 cm
Fotó: ifj. Gyergyádesz László

A zománcművészet tradícióiból kiinduló témái közül ebben az évben vált az egyik főszereplővé a magyar Szent Korona. Kecskeméten, a XV. Nemzetközi Zománcművészeti Alkotótelepen készítette el a *Koronázási tálat*, melyen a korona 19 figurális zománcképéből – Tamás és Bertalan apostolt elhagyva – 17-et használt fel. Középen található – az eredetivel szemben síkban kiterítve – a corona latina Krisztus-ábrázolása és a hozzá csatlakozó négy aranypánt felső része Péter, id. Jakab, Pál és János apostolok zománcképeivel, a lemezek szélein gyöngydróttal keretelt díszes sávval, melyen gyöngydrót filigránokkal övezve igazgyöngyöket és csepp alakú almandinokat találunk cakkos szegélyű foglalatokban. A tál szegélyén a corona graeca zománcképei helyezkednek el hármas csoportokba rendezve, méghozzá oly módon, hogy Sisa a két katonaszent (György és Demeter), illetve orvosszent (Kozma és Damján) közé beillesztette András és Fülöp apostolt is – a megfelelő arányok biztosítása érdekében, méretükben lecsökkentve – a korona felső

részéről. A dobozos foglalású zománcképek többsége méret- és színhelyes, azonban Sisa – ahogy a téma későbbi feldolgozásain is (*Államalapítás*, 1999; *Keresztjeink*, 2000; *Tört-Én-Elem II.*, 2001) – a sülyesztett alapú rekeszománc rajzolatát maratással alakította ki. (Mindamellet élete végéig készült arra, hogy egy teljes egészében az eredeti technikát alkalmazó, valós koronamásolat kerülhessen ki valamikor a kezei közül.) A magyar koronázási jelvények közül a palást és a jogar egyes motívumai is felbukkannak más alkotásain. A tállal egy időben, 1989-ben készült *Országalma* esetében viszont az aszúrzománccal ékített, bizánci típusú kereszt alatt, az üveggömböt fedő nyolckaréjos rézlemezen újfent a korona, azon belül is az abroncs figurális zománcképei fedezhetőek fel.

SISA József: Országalma | József SISA: Orb
1989, üveg, vörösréz, maratott aljú zománc, aszúrzománc,
magasság: 15 cm
Fotó: ifj. Gyergyádesz László

Számos köztéri és murális munkája született 1974 és 2018 között, melyek közül a legtöbb Jászberényhez köthető, de Budapesten, Szolnokon, Tiszaújvárosban, Miskolcon és Jászfényszarun, sőt Moszkvában, illetve Iránban, Jazd városában is találkozhatunk mai napig a műveivel. (A kiállításon természetesen csak fotókon tudtuk e műveit bemutatni.) Közülük mérföldkőnek számít a jászberényi városháza házasságkötő termében 1991-ben átadott nyolc négyzetméteres kompozíciója, a *Menyegző*, melyen Sisa József monumentális méretekben használta az amúgy sokkal kisebb felületeken megszokott rekeszománc-technikát. A kecskeméti alkotóműhelyben kivitelezett művét – a már említett Pap Gábor – avatta fel. Íme, egy jellemző részlet a beszédéből: „A zománc-kompozíció maradék – tetemesebb – része további két, jellegzetesen elkülönülő motivikus egységre tagolódik. Az egyik a közvetlen történeti-földrajzi környezetet varázsolja a jegyesek közé, amikor a jász főváros címerében is szereplő Lehel kürtjének a szegélydíszítményeiből idéz ide jellegzetes ember-, illetve állatalakzatokat. A másik,

nagyobb felületsávokat beborító jelcsoport az ácsolt-véselt menyasszonyi ládák – ismertebb nevükön »szuszékok« vagy »szökrönyök« – anya- és csecsemőóvó képeiből ad izelítőt. A kiváló néprajzkutató, Lükő Gábor értelmezése szerint csoportosított jelek a fogantatástól a születésen keresztül a családdá kerekedésig bontják tovább a házasságkötő teremben törvényesített aktus szép következmény-rendjét.”⁸ Sisa József egy riportban az alábbiakra hívta fel a figyelmet a művével kapcsolatban: „Egy modern alkotáshoz nem feltétlenül kell absztrakt dolgokat kitalálni, hogy látványos vagy meghökkentő legyen. A régi dolgokat is lehet újszerűen felhasználni. A régi motívumok, jelképek így tovább élhetnek. A zománc elég időt álló, 3-4 ezer évet is kibírnak ezek a dolgok, így a mi kultúránkról is fennmaradhat sok fontos üzenet.”⁹

SISA József: Az ötvös (részlet, a teljes mű fényképe lapunk 2013/9. számában, az 5. oldalon) | József SISA: The goldsmith (detail, photo of the entire work on p.5 of the 2013/9 issue) | 2009–2013, aranyozott vörösréz és sárgaréz, háromdimenziós rekeszománc, a teljes mű: 68,5x68,5 cm

Fotó: ifj. Gyergyádesz László

SISA József: Keresztjeink | József SISA: Our crosses 2000, vörösréz, maratott, trébelt, rekeszománc, drótzománc, sodronyzománc, 36,5x36,5 cm

Fotó: ifj. Gyergyádesz László

Az emlékkiállítás anyagának mintegy hatvan százaléka az életmű utolsó két évtizedében született. Mivel Sisa Józsefnek igen ritkán volt egyéni tárlata, így nem meglepő, hogy először mutathattuk be együtt a zománcművészeti alkotásait, sorozatait és az azokat előkészítő ceruzarajzokat. Ez utóbbiak az ötvösökre évszázadok óta jellemző aprólékos, precíz, részletező, magas minőségű rajzkultúra folytatói. A kivétel nélkül rekeszománc-technikával kivitelezett műveket előkészítő grafikákon természetesen a zománcfelületeket egymástól elválasztó rekeszszalagok rajza a legfontosabb. Mindamelllett Sisa ceruzarajzai egyes mozzanataiban, s kompozíciós megoldásaiban az európai sokszorosított grafika (fametszet, rézmetszet)

születésére és elterjedésére utalnak vissza. Különösen a 2008-as zodiákus-rajzsorozata esetében kereshetünk a 15. század utolsó harmadából és a 16. század első feléből származó előképeket, melyeket *Az ötös* – első pillantásra életképeknek tűnő – „jelenetein” láthatunk viszont. Sisa József önmagát a Szent Korona készítése közben ábrázolva, kétszer is megjeleníti a 2013-ban befejezett főművén, így a középső (legnagyobb) lemezen, s a tizenkét kisebb tábla egyikén, a születésnapjának megfelelő csillagjegynél (Bak). A mű az úgynevezett háromdimenziós – talán pontosabb lenne a három- vagy többretegű jelző (?) – rekeszszománc csúcsteljesítménye. A Sisa által kifejlesztett (korai, még nem teljesen kiforrott példája 2003-ból a kis méretű *Attila*), s döntően az utolsó alkotói szakaszában (2012–2019) alkalmazott eljárás lényege, hogy a hagyományos rekeszszománcsal, illetve kisebb részben drótzománcsal borított felületek nem csupán közvetlenül a kompozíció háttérét képező vörösréz fémalapon (recipiensen), hanem két újabb – térben előrébb elhelyezkedő, de síkban tartott – rétegen, gyakran különálló elemekből építkezve is megjelenhetnek. A műfajtól elvileg idegennek tekintett

SISA József: Kedvenc madaram szitakötővel (részlet) | József SISA: My favourite bird with a dragonfly (detail) | 2004, márvány, vörösréz, emelt rekeszszománc, drótzománc, aszúrszóma, a teljes mű magassága: 40 cm
Fotó: ifj. Gyergyádesz László

térábrázolást az egyes részletek „törvénytisztelő” módon, sík fémfelületen való megfogalmazása teszi úgymond „elfogadhatóvá”.

A háromdimenziós rekeszszománc egy visszafogottabb változatát láthatjuk a 2015-ben készült, tizennégy stációból álló *Passión*, ennek közvetlen közelében állíthattuk ki a 2014-ben született előkészítő rajzokat is. Az egyes stációkat az előző műhöz hasonlóan, itt is sárgarézről készült keret veszi körül. A 2017-ben, illetve 2019-ben keletkezett nagyobb kompozíciók esetében a – csillogó sárgaréz helyett immár kénmájjal sötétített (barnás-fekete) – vörösrézről formált dobozszerű keretek még hatásosabban tudták érvényesíteni a képsíkokból építkező technika térbeliségét. Kecskemét szülőttjének, Kodály Zoltánnak állít emléket a *Dalköltő* (2017). A zeneszerzőt ugyanúgy háttal állva, kórúst vezényelve látjuk, ahogy Melocco Miklós hajdani, 2000-ben ellopott szoborkompozícióján a kecskeméti Kodály-emlékművön. Sisa József alkotásán Kodály szemből csak a középső polírozott felületen, tükröképként látható, míg a hátán az *Ének Szent István királyhoz* című kórúsmű kottája olvasható. „Az alkotások vallási témája nem véletlen, hisz életének utolsó éveit több betegség leküzdésével járták. Vezeklések, imák ezek.”¹⁰ Valóban, *A hitvány* (2019), s különösen *A tanítványok* (2017), ahol a keresztre feszített Megváltót csak hátulról láthatjuk, megrendítő tanúság arról, amit mélységében csak a halál közelségében, az utolsó pillanatainkban foghatunk fel, melynek emberi nézőpontja az apostolok tekintetében, s a kereszt tövében van...

IFJ. GYERGYÁDESZ László
művészettörténész, a kiállítás kurátora

(Sisa 70. Sisa József ötös és zománciparművész [1951–2021] emlékkiállítás. Cifrapalota, Kecskeméti Katona József Múzeum, Kecskemét, 2022. november 26. – 2023. február 26.)

1. A kiállításról írt beszámoló: A fény vonzásában. Morelli Edit zománcművész emlékkiállítás a kecskeméti Cifrapalotában. *Magyar Iparművészet*, 2022/1, 19–23.
2. Koffán korábban megfordult a Lantos Ferenc vezette bonyhádi zománcgyári szimpóziumokon, illetve később, 1975-től kezdve, a kecskeméti Zománcművészeti Alkotótelep rendszeres résztvevője is volt. Zebegényben az évtized végén Petrilla István folytatta a tanítást, majd a nyolcvanas években Sisa József, később pedig Balanyi Károly vette át ezt a feladatot.
3. Sisa József jelei, jelképei tűzzománcba égetve. <http://magyarorszag.digitalcity.hu/>
4. A témáról itt írtam: Kortárs magyar zománcművészet. Kecskeméti Képtár (Cifrapalota), 1998. március 21–április 26. *Magyar Iparművészet*, 1998/2, 2–16.
5. Az alkotótelepről készült összefoglalóm: A kortárs magyar

- zománcművészet fővárosa. Negyvenéves a kecskeméti Nemzetközi Zománcművészeti Alkotótelep. *Magyar Iparművészet*, 2014/8, 9–14.
6. A témáról („kecskemétiség” a zománcművészetben) többek között az alábbi tanulmányban írtam részletesebben: „...a teremtés folyamatának újra átélése”. Vázlat a kortárs magyar zománcművészet elmúlt négy évtizedéről. In: ifj. Gyergyádesz László (szerk.): *Tűzzománcművészek Magyar Társasága 1997–2007*. Kecskemét, 2007, 9–10.
7. Balanyi Károly – ifj. Gyergyádesz László (szerk.): *Tűzzománcművészek Magyar Társasága 1997–2017*. Jubileumi könyvkatalógus. Kecskemét, 2017, 27.
8. Pap Gábor: Sisa József keresztjei. *Jászszági Évkönyv*, 1994, 19.
9. I. m. (lásd 3. jegyzet).
10. Sisa Balázs írása édesapjáról: Sisa Balázs (szerk.): *Sisa József ötös-iparművész emlékkiállítás*. Katalógus. Jászberény, 2022, 29.